

בדעת שו"ע הרב בענין חיוב נשים בהבדלה

הרב נתן אורטנו

א.

שו"ע הרב (או"ח סי' רצו, יט) כתב: לדברי האומרים שעיקר הבדלה מן התורה שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו בין בכניסתו בין ביציאתו כמ"ש בסי' רע"א, הרי גם הנשים חייבות בהבדלה מן התורה כשם שחייבות בקידוש מן התורה מפני שהוקש זכור לשמור כמש"ש וחייבות גם כן להבדיל בתפלה ועל הכוס כתקנת חכמים שתקנו עליהן כמו שתקנו על האנשים הואיל והן חייבות כמותם מן התורה בעיקר הבדלה, אבל לדברי האומרים שמצות זכור אינה אלא בכניסת השבת ולא ביציאתו ועיקר הבדלה אינה אלא מד"ס יש מי שאומר שהנשים פטורות ממנה כמו שהן פטורות מכל מ"ע שהזמן גרמא בין של תורה בין של ד"ס וכו'. עכ"ל.

וז"ל שו"ע הרב (סי' קו, ב): נשים ועבדים אע"פ שפטורים מק"ש, חייבים בתפלה מפני שהוא מ"ע שלא הזמן גרמא, שזמני תפלות הם מד"ס ועיקר מצות התפלה היא מן התורה שנא' ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שבלב זו תפלה. אלא שאין לה נוסח ידוע מן התורה ויכול התפלל בכל נוסח שירצה ובכל עת שירצה, ומשהתפלל פ"א ביום או בלילה יצא י"ח מן התורה. וע"פ סברא זו נהגו רוב הנשים שאינן מתפללין י"ח בתמידות שחר וערב לפי שאומרות מיד בבקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומן התורה יוצאת ואפשר שאף חכמים לא חייבו יותר אבל י"א שעיקר מצות תפלה היא מד"ס שהם אנשי כנה"ג שתיקנו י"ח ברכות שחרית ומנחה חובה וערבית רשות ואע"פ שהוא מ"ע מד"ס שהז"ג והנשים פטורות מכל מ"ע שהז"ג כגון הלל וקידוש הלבנה, אעפ"כ חייבו אותן בתפלת שחרית הואיל ותפלה הוא בקשת רחמים, וכן עיקר. אבל תפלת ערבית דהוא רשות אע"פ שעכשיו כבר קבלוהו עליהם כל ישראל לחובה מ"מ הנשים לא קבלו עליהם ורובן אינן מתפללין ערבית כמ"ש. עכ"ל.

וז"ל שו"ע הרב בריש סי' רצ"ד: כשתקנו אנשי כנה"ג לישראל נוסח הברכות ותפלות וקידושים והבדלות, תקנו הבדלה בתפלה בלבדה ולא על הכוס. לפי כשעלו מן הגולה היו

דחוקים בעניות ולא היה סיפק ביד כולם לקנות יין להבדלה ותקונה בברכת חונן הדעת מפני שההבדלה שאדם יודע להבדיל בין קודש לחול חכמה היא לו, לפיכך קבעוה בברכת חכמה וכו'. ואח"כ כשהעשירו ישראל קבעוה חכמים על הכוס וכשחזרו והענו חזרו חכמים וקבעוה בתפלה. וכדי שלא תהא ההבדלה מטולטלת תדיר ע"י עושר ועוני מתפלה לכוס ומכוס לתפלה, התקינו חכמים שלעולם צריך כן אדם המבדיל בתפלה גם להבדיל על הכוס אם יוכל למצוא וצריך לחזור אחריו כדרך שמחזירים על שאר כל מצות שהן חובת הגוף, אא"כ א"א לו למצוא, אזי יוצא בהבדלה שבתפלה ורשאי לאכול אם אינו מצפה שיהי' לו כוס למחר וכו'. עכ"ל.

ב.

א"כ יש להקשות על שו"ע הרב, א. מש"כ דלמ"ד הבדלה מן התורה, דתקנו חכמים שצריך לקיים מצוה זו בתפלה ועל הכוס, (ובעבר או בתפלה או על הכוס), א"כ אם תפלת ערבית רשות, כיצד יקיימו מצות הבדלה, לפי תקנת חכמים, והרי בזמן שתקנו נוסח הבדלה, עוד לא קבלו עליהם ערבית כחובה, כפי שיבואר בסמוך. ב. וביותר – מש"כ דלמ"ד הבדלה מה"ת, כמו שהובא כאן, גם נשים חייבות הבדלה בתפלה ועל הכוס, הרי הוא עצמו כתב דהן אינן חייבות כלל בתפלת ערבית, ורובן אינן מתפללות גם היום, ואף אחר שקבלו עליהם ישראל כחובה. א"כ כיצד יקיימו מצות הבדלה, לפי הנ"ל. ובודאי דוחק גדול לומר דאיירי בקבלה עליה להתפלל, דלפי זה עיקר חסר מן הספר.

ג.

מתי קבלו עליהם ישראל תפלת ערבית כחובה. וז"ל הרמב"ם הל' תפלה (פ"א הל' ו): וכן התקינו שיהא אדם מתפלל תפלה אחת בלילה שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתאכלין כל הלילה שנא' היא העולה וכו' כענין שנא' ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה, ואעפ"כ נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפלת חובה, עכ"ל.

וכ"כ הריף בברכות כ"ז: אביי אמר הלכה כדברי האומר חובה ורבי אמר הלכה כדברי האומר רשות וקיימא לן הלכה כרבי. וה"מ היכא דלא צלי כלל אבל היכא דצלי כבר שויה עליה חובה ואי טעי הדר לרישיה. וכתב עוד שם: והאידנא נהוג עלמא לשווייה כחובה.

לפי"ז נראה דבסמוך לתקופת הראשונים הנ"ל, התפשטה קבלת ישראל עליהם ערבית כחובה. דבתקופת הגאונים מצינו עדין היה נהגו דתפילת ערבית רשות. דהא תוס' ברכות ד: בד"ה דאמר, הביא: בסדר רב עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה דערבית

לתפלה לאשמעינן שלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפלה משום דתפלת ערבית רשות. עכ"ל. חזינן דרב עמרם גאון מדבר על תפלת רשות ולא מזכיר דכבר קבלוה כחובה. וא"כ עלינו ליישב את מה שהקשינו לעיל בדברי הרב שו"ע.

ד.

והנראה דעל כרחנו עלינו לומר, דהרב שו"ע, חידש כאן חידוש גדול. דלמ"ד דהבדלה מה"ת ואנשים ונשים חייבים במצות הבדלה זו, וחז"ל תקנו את הנוסח המחייב את כולם, גם בתפלה, הם תקנו מלכתחילה שבמוצאי שבת חייבים האנשים להתפלל ערבית, גם אם בכל הלילות האחרים זה רשות, כפי שהיה בעת תיקון אנשי כנה"ג, כדי לקיים מצות הבדלה מה"ת. וממילא הוא הדין הנשים אשר בכלל אינן חייבות בתפלת ערבית, גם עתה שקבלוה כחובה, ורובן אינן מתפללות ערבית, במוצאי שבת הן חייבות להתפלל, מאותו טעם.

וצ"ל דלפי דעה זו, שכולם חייבים בתפלת ערבית במוצו"ק, תקנו חז"ל דמי ששכח אתה חוננתנו ואכל לפני הבדלה על הכוס (כאשר החיוב היה כבר להבדיל בשניהם, בתפלה ועל הכוס), יחזור ויתפלל, דקנס זה היה גם על הנשים, דהרי אף הן חייבות כאנשים ואין מקום לחלק ביניהם לענין זה. אלא לדידן דמספקא לן אי הבדלה מה"ת או מד"ס, ואם זה מד"ס, מספקא לן אם חייבו כלל את הנשים, ממילא אין הכרח שחייבו את הנשים להתפלל ערבית במוצו"ק, כי אולי פטורות מהבדלה, וממילא ספק אם קנסו את האשה המתפללת לחזור ולהתפלל אם שכחה לומר אתה חוננתנו ואכלה לפני הבדלה על הכוס. ולא תחזור להתפלל, משום ספיקא דרבנן לקולא ומשום חשש ברכה לבטלה.

וכדימומי ראייה דניתן לומר תקנה מעין זו, אפשר להביא מהא דתנן ברכות כח: במשנה ר"ג אומר שבכל יום ויום אדם מתפלל שמונה עשרה ור' יהושע אומר מעין י"ח. ובגמ' שם לדעת ר' יהושע, אמר ר"נ אמר שמואל: כל השניה אדם מתפלל הבינונו [מעין י"ח] חוץ ממוצאי שבת וממוצאי יו"ט מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת. ועוד שם: חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים. עיי"ש. חזינן דאף דהחיוב לפי ר' יהושע, רק מעין י"ח, בכ"ז בגלל הבדלה תקנו חיוב אחר במוצאי שבת ויו"ט, י"ח ברכות שלימות. ומעין י"ל תקנו הכא חיוב של תפלה במוצאי שבת בגלל הבדלה, אף שכל השנה אין חיוב של ערבית, במוצו"ק יש חיוב.

ואח"כ מצאתי דהרא"ה בברכות (כז:): כתב בהדיא דמוצאי שבת תפלת ערבית היא חובה לכו"ע, משום אתה חוננתנו, היינו אף לסוברים דתפלת ערבית רשות.